

Képző- és iparművészet

A Henri Matisse-kiállítás margójára

A Szépművészeti Múzeum 2022. június 30 és november 1. között rendezte meg a Centre Pompidouval együttműködve a művész életművét átfogó kiállítást. Az alkalom aktualitásában érdemes megemlékezni Henri Matisse művészettörténeti jelentőségéről, és a kiállított művek kapcsán érdemes felvetni olyan kérdéseket, amelyek az életmű létrehozását követő eltelt idő sodrában akár a művek értelmezéséhez, akár azok művészettörténeti koordinációjához új szempontokat vehetnek fel.

Az alább leírtakhoz célszerű itt mindjárt tisztázni, hogy a festészetet a kommunikáció egy formájának tekintjük, s mint ilyen nem tartjuk lehetségesnek semmilyen művészethez örök érvényűnek gondolt értékek megfeleltetési kényszerképzetével közelíteni. Bátortalanul hivatkozva a jelenünkben közhellyé vált „felgyorsult időre”, mely érzet a létezési feltételek gyorsuló változásának következménye, amihez pedig kénytelen-kelletlen, folyamatosan igazodva változik a kommunikáció. Léven pedig a festészet kommunikáció, amit nem oly régen még csak zárt körben, mintegy tolvajnyelven értettek, esetleg mára akár közérthető, de fordítva, esetleg valamely mű egy divathullámot meglóvagolva népszerűvé is válhatott, mára pedig teljesen érdektelen. Vannak persze kivételes kvalitások, amelyek a létezésnek mélyebb, változatlanabb rétegeit képesek megragadni, és ezek időtállóbbnak bizonyulhatnak, jóllehet ma nem is feltétlen ugyanazért értékeljük, mint amiért értékelte az alkotás kortárs közönsége.

A műalkotás kommunikációjához képest egy másik kommunikációt jelent a művészettörténet, amelyik a művet árnyalt szempontok szerint történeti rendszerbe sorolja. Ez bár általában maradandóbb kommunikáció, hiszen az egymást követő művészettörténetes generációknak általában nincs okuk elődök munkáját megtagadni, hanem sokkal inkább arra tovább építeni. Más kérdés, hogy változhatnak a rendszertani koncepciók is, és ebben a vonatkozásban egyik művészettörténeti munka a másik számára esetleg csak forrásértékkel bír.

Esetünkben Matisse alkotói periódusa még nincs olyan történelmi távlatban, ami miatt a művészettörténeti besorolásában kérdéses lehetne, és a kortárs művészettörténet állásfoglalása meglehetősen egységes. Mindazonáltal, bár az életmű jelentősége kétségtelen, az oeuvre, és maga a művész is meglehetősen különös. A kor sztereotípiái szerint a művész bohém, szabatos, dorbézoló, bár megszállott, s megszállottságában, vagy épp delíriumában előtör belőle valami megmagyarázhatatlan tehetség, zsenialitás, és viharos, önmérsztő életének szinte melléktermékeként lepakol egy bizonyos mennyiségű remekművet, amit többnyire az utókor ismer el. Ezzel szemben Matisse kifejezetten szorgalmas. Hatalmas munkát végez, alázattal keres megoldásokat. Olyan megoldásokat, amelyek problémaként is munka közben vetődnek fel. Matisse festői létezése, festői reflexiója a megtapasztalt valósághoz munka közben formálódik, alakul. S talán az ő munkássága az, amin művészetelméletileg leginkább lekövethető az a folyamat, hogy a XIX. és XX. század

fordulóján radikálisan megváltó létezési környezetben lehetetlenné vált a művésznek a valóságra klasszikus elvek szerint reflektálni. Mint művész, nem akarhatott üres formalizmusba süllyedni, s megtartva az érzéki kapcsolatot saját létezésével, hagynia kellett ösztöneitől vezetetni az alkotási folyamatban. Hagyta magát, de ehhez rendkívüli kitartással kellett kísérleteznie. Végtelen türelemmel kereste a letisztított, önálló jelentéssel bíró formákat, az absztrakt formák viszonyrendszerének, vagy a színek, színfoltok együttes hatásának új, artikulációs lehetőségeit. Nem a klasszikus kánont bontotta le, hanem az absztraktot építette fel.

Kortársai elismerték, rendszeresen kapott megbízásokat, megélhetési gondokkal nem küzdött, és kétségtelenül néhány jelentős mű kikerült a keze alól. Mégis, valahogy hiányzik belőle az a lángolás, ami ott van a korai impresszionistákban, vagy van Goghban, vagy sokszor a naivokban.

1939-ben saját rajzairól a következőket írja:

„Az érzelmi érdeklődés, ami vezet, nem kifejezetten testük ábrázolásában látható, hanem legtöbbször a vonalakban és a sajátos fényértékekben van elosztva a vásznon vagy a papír teljes felületén, ebből jön létre a kép teljes hangszerelése, a kép architektúrája. De nem mindenki veszi ezt észre. Az emelkedett érzéki gyönyört talán nem mindenki képes érzékelni.”

A rajzait tekintve értjük, amit leír, és egyet is értünk. Minden darab egy mestermű. Ez az 1941-ben készült sorozat egy absztrakciós összegzést is tartalmaz.

E. Téma, 8. Variáció:²

<https://www.mutualart.com/Artwork/PORTRAIT-DE-FEMME--Theme-E--Variation-8-/8B64AFDB5D7CDC58>

F. Téma, 4. Variáció:

http://www.gunnarnordstrom.com/dynamic/artwork_detail.asp?ArtworkID=4867

C. Téma, 8. Variáció:

<https://www.christies.com/en/lot/lot-6185986>

F. Téma, 1. Variáció:

<https://www.bidsquare.com/online-auctions/trillium-antique-prints-rare-books/matisse---female-form-4-pages-variations-and-final-illustration-theme-f-variations-1-5-3062428>

Egyértelmű, hogy a vonalvezetés biztonsága, a belső vízió, ami a vonalat vezeti, a befektetett jelentős munka eredménye. Csekély eltérésű mozdulatok sorozatai, mind-mind az apró eltérésben megidézett eltérő jelentéstartalom következetes feltárására irányul. Azonban Matisse sokoldalú munkásságában a grafikák egy külön világ, egy másik külön világ a litográfiái, melyek jelentős része borítóterv, megint más a szobrai, de ami különösen érdekes számunkra, azok a festményei. És persze alapos elemzést érdemelnének különösen

a litográfiái, melyekben egy új, absztrakt világ alapjait rakja le, mégis, talán a festményei azok, amelyekben hozzá – mint emberhez – a legközelebb lehet férközni. És ez nemcsak azért érdekes, mert jelentős feszültség húzódik az elismertsége, és a művészettörténetben meglévő, megkérdőjelezhetetlen helye, valamint a számos kritikai támadás között, amelyek véleményünk szerint jogosan érték, hanem azért is, mert talán éppen a festményei demonstrálják leginkább a festészet mint kommunikáció időfüggőségét, melyben egy mű érthetősége, értelmezhetősége akár néhány évtized alatt átalakul, vagy akár teljesen elveszhet.

Értjük, ahogyan Matisse ceruzája elszabadul, és a modell csak kiindulópontját képezi annak az önálló látványvilágnak, amit éppen teremt. Azokon a képeken, amelyeken azonban a tárgyi valóság részletei konkrétabb és egyben komplexebb asszociációs környezetet vonzanak be, a színek és formák teljesen letisztult absztrakciójáig eljutni talán sokkal esetlegesebb. És talán sokkal szubjektívebb. Valakinek talán összeáll, mások számára pedig éppen akadályozó a berántott asszociációs környezet. Mindenesetre figyelemre méltónak gondoljuk Maurice Denis 1905-ben, az Őszi Szalonról („vadak szalonja”) publikált kritikai írását.

„Ön csak akkor elégedett, ha művének minden egyes elemét megérti. Az Ön világában semmi sem lehet feltételes vagy esetleges: lehánt erről a világról mindent, ami nem felel meg azoknak a kifejezési lehetőségeknek, amelyeket Ön az értelmétől kap.”¹³

És tényleg, mintha az az igyekezet, ahogyan a művész a vizuális fókuszot leveszi a konkrét tárgyról, és víziójának lényegét hallatlan kísérletezéssel szétszítja a kép elemeinek „összhangzására”, mintha épp a megjelenítés spontaneitását, bátorságát, élet venné el. Persze, lehet, hogy itt jön az a bizonyos kommunikációs probléma.

Vörös nadrágos odaliszk (1921):

<https://www.wikiart.org/en/henri-matisse/odalisque-in-red-culottes-1921>

Ennek a képnek 1921-ben talán jelentős szexuális kisugárzást lehetett tulajdonítani. Ma, amikor a női meztelenség az utcán plakátokon jön szembe, ezzel az egykedvű arccal, a felső test gátlástalan kitárulkozásával már nem lehet a nézőt provokálni. A színegyensúly ugyan tökéletes, de a színek telítettségén a komplementerhatás sem tud hangsúlyokat érvényesíteni, és hiába a keblek érzékletes gömbölyödése, hiába a perspektivikusan előtérbe tolt, széttárt combok, a szexus lehetséges vibrálása egy tompaságban oldódik fel.

Odaliszk székkal (1928):

<https://www.wikiart.org/en/henri-matisse/odalisque-with-a-turkish-chair-1928>

Hét évvel később ugyanabban a felfogásban megfestett képet látunk, a részletekre még jobban szétszított színegyensúllyal. És ennek az egyensúlynak az ára a telítetlen színek

tompasága, ami az egyébként forma- és színgazdag látványt semlegesítve nyomja bele a képbe.

A mai néző talán ebben a vonatkozásban is saját környezetének áldozata, mert gondolatvilágát már uralja az a harsányság, ami az áruval tömött bolti polcokon sorakozó termékek csomagolásának mindegyikéről ordít. A mi világunkból talán már egyre nehezebb kikódolni az akkori jelentést. Talán. De talán Maurice Denisnek van igaza, és a festő tudatosságának lett áldozata a vizuális bátorság, és a festészet új dimenziójának tudatos feltárása inkább csak az utódok számára nyitott meg szabad mozgásteret.

Nem lenne illő igazságtalannak lennünk, mert egyrészt a korai műveken, másrészt később is időnként találkozhatni azokkal a felvillanásokkal, amelyeket szívesen vennénk ezeken a folyton tanulmányoknak tűnő műveken.

Itt van például ennek a dúsgazdag iparosnak a portréja.

August Pellerin (1917):

<https://www.wikiart.org/en/henri-matisse/auguste-pellerin-ii-1916>

Ez a kép minden részletében August Pellerin. Szigor, pontosság, határozottság, fegyelem, bezár és birtokol, és csak a szíve fölött egy kis piros pont az, ami miatt mégis ember.

Vagy itt van Gourgaud bárónő arcképe, ami egyenesen beidézi a hölgyet körüllegő finom levegőt.

Gourgaud bárónő arcképe (1924):

<https://www.wikiart.org/en/henri-matisse/portrait-of-barones-gourgaud-1924>

Ez mind-mind Henri Matisse, sőt ennél sokkal több, mert a kiállításból is csak részletekre térhettünk ki, és a kiállítás is csak részletekre térhetett ki. Izgalmas művészeti korszak, izgalmas szereplők, és egy különös ember, aki sokat és szenvedélyesen dolgozott, és akiről nem található egy fényképet, amelyiken mosolyogna.

– Országgh –

Jegyzetek

¹ VERDIER Aurélie c FEHÉR Dávid: Henri Matisse a gondolatok színe. Centre Pompidou, Szépművészeti Múzeum, Budapest. 2022., 93. o.

² Az alább következő képek közzétételéhez a Pompidou Központ sajnálatosan nem adta meg az engedélyt. Ezért minden kép helyett egy lehetséges, internetes elérési linket közlünk.

³ i.m. 24. o.